

E. Ehrenkreutz-Kurdybacha

"История русской библиографии до пачала XX века. Изд. 2", Н. В. Здобнов, Москва 1951, Издат. Академии Наук СССР, s. 511, 1 nrb. : [recenzja]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 43/3-4, 1229-1233

1952

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w. XVIII, Вестник Европы kontaktujący się z „Oświeceniem” wileńskim, zamieszczający liczne przekłady z prasy polskiej (m. in. art. Śniadeckiego), ze względu na Mickiewiczowskie koneksje całokształt publicystyki dekabrystowskiej, prasa reżimu nikołajowskiego, z którą wiąże się działalność czołowego, wpływowego organu polskich sfer reakcyjnych Tygodnika Petersburskiego, działalność publicystyczna byłych wychowanków uniwersytetu wileńskiego itd.

Oczywiście zapoznanie się z powyższą pracą nieodparcie nakłania do refleksji na temat badań polskiego czasopiśmiennictwa i krytyki. Jest to wszak chyba najbardziej zaniedbana dziedzina badań polonistycznych. Boć jeśli chodzi o jakieś syntetyczne ujęcie dziejów krytyki, to oprócz pracy Chmielowskiego i całkowicie chybionej Grabowskiego nie mamy w tej dziedzinie nic poza fragmentarycznymi ujęciami działalności poszczególnych krytyków, studiów, które wskutek błędnych założeń metodologicznych mają znikomą wartość poznawczą. Samo czasopiśmiennictwo to też upośledzony dział badań historycznoliterackich. Wycinkowość, przypadkowość, przyczynkarstwo — oto cechy licznych zresztą studiów, rozprawek, przeważnie rozproszonych w postaci artykułów. Z większych prac obejmujących czasy do drugiej połowy ubiegłego stulecia cóż można by dla orientacji wymienić? Zawierający informacje o prasie, pozytywistycznie interpretowany Chmielowski-go *Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi 1815—1823*, Karwowskiego *Dziennikarstwo poznańskie* (1908), Zaleskiej *Czasopisma kobiece w Polsce 1817—1937* (1937), ustępy historii literatury, w których jak np. w *Literaturze poznańskiej I poł. XIX stulecia* (1884) Jarochońskiego czy w *Literaturze w Galicji* Zawadzkiego, ten dział został potraktowany obszernie, lub też do dziś służącą za podstawową pracę informacyjną książkę publicysty endeckiego Kucharzewskiego o *Czasopiśmiennictwie polskim w XIX w. w Królestwie, na Litwie i Rusi oraz na Emigracji* (1911). Z całościowych syntetycznych zarysów student czy badacz zainteresowany tymi zagadnieniami posługuje się przestarzałymi skrótami informacyjnymi w wydawnictwach encyklopedycznych, dużym dziełem Czarnowskiego *Literatura periodyczna i jej rozwój* (1892) lub maleńkim kompendium Górskiego *Dziennikarstwo polskie* (1905).

Sprawa syntezy historycznej z tej dziedziny — to naturalnie sprawa lat. Pierwsze monograficzne, nowatorskie próby z zakresu badań czasopiśmiennictwa i krytyki już zostały opublikowane, wiemy też, że poszczególne pracownice Instytutu Badań Literackich prowadzą prace w tej dziedzinie. Zapoznanie się z osiągnięciami leningradzkiego zespołu naukowego potwierdza słuszność i ważność tych badań i sygnalizuje konieczność wzmożenia kolektywnych, planowych prac w tym kierunku.

Maria Straszewska

Н. В. Здобнов, ИСТОРИЯ РУССКОЙ БИБЛИОГРАФИИ ДО НАЧАЛА XX ВЕКА. Изд. 2. Москва 1951. Издат. Академии Наук СССР, s. 511, 1 mlb.

Coraz liczniej napływająca na rynek krajowy i do bibliotek naukowa literatura radziecka pozwala nam coraz lepiej śledzić rozwój kultury narodów

Związku Radzieckiego. Wiek Oświecenia, a następnie wiek XIX doczekały się wydania wielu dzieł oraz monografii najwybitniejszych ludzi tych czasów: Łomonosow, Dokuczajew, Nowikow, Bielinski, Czernyszewski, ich osiągnięcia i stosunek do rzeczywistości, w której żyli, ich dostosowanie się do panującego wówczas nurtu czy też progresywne poczynania znajdują wyraz i oświetlenie w dociekliwych, pieczołowicie zestawianych pracach i seriach biograficznych Akademii Nauk. Do rzędu ostatnich wydawnictw Akademii, które wzbudziło duże zainteresowanie, należy *Historia bibliografii Zdobnowa*.

Zmarły przed dziesięciu laty wybitny bibliograf radziecki N. W. Zdobnow podaje we wstępie do swej *Historii*, że przejrzał dla jej napisania około 30000 wykazów bibliograficznych wydanych samodzielnie lub zamieszczonych w książkach, czasopismach i gazetach, 60 bibliograficznych i 700 ogólnych i specjalnych czasopism wieku XVIII i XIX, poświęcających jakąkolwiek uwagę bibliografii, oraz wyzyskał około 5000 książek i artykułów, które dotyczą zagadnień historii rosyjskiej bibliografii, zawierają bibliograficzne lub inne dane (np. z historii drukarstwa) pomagające zrozumieć proces jej rozwoju. Wprawdzie z przejrzanego wykazów, jak pisze, uwzględnił tylko 500 — ogrom pracowanego materiału budzi podziw dla dzieła, które imponuje wszakże nie tylko samą erudycją.

Pracę swą podzielił Zdobnow na pięć części, z których pierwsza omawia początkowy okres od XI do XVII w., druga — wiek XVIII, trzecia — XIX do lat pięćdziesiątych, czwarta — lata 50-te i 60-te, i wreszcie ostatnia przedstawia historię rosyjskiej bibliografii od lat 70-tych do początku w. XX. Na końcu każdej części (oprócz 4.) znajduje się podsumowanie osiągnięć omawianego okresu na polu bibliografii. Wyodrębnienie tych chronologicznych okresów spotkało się po ogłoszeniu pierwszego wydania *Historii* (cz. 1—3 w r. 1944 i cz. 4—5 w r. 1947) z dużymi zastrzeżeniami. Ze słowa wstępnego do 2 wyd. dowiadujemy się, że mimo to podział Zdobnowa został utrzymany, ponieważ do tej pory brak jeszcze ogólnie przyjętej, naukowo uzasadnionej periodyzacji historii ZSRR.

Za punkt wyjścia przy omawianiu poszczególnych etapów rozwoju bibliografii bierze autor stosunki społeczno-polityczne, kulturalne i gospodarcze. Analizując najdawniejsze formy spisów bibliograficznych, jakimi od XI w. były tzw. spisy „ложных и истинных книг“ oraz spisy bibliotek klasztornych, wykazuje, że bibliografia w państwie moskiewskim do XVII w. miała za zadanie z jednej strony pomóc władzy kościelnej i świeckiej w walce z odstępami od kościoła prawosławnego, z drugiej zaś służyła kontrolno-gospodarczym i fiskalnym celom, ponieważ książka była traktowana z punktu widzenia jej materialnej wartości. Mowa tu oczywiście o książce rękopiśmiennej, gdyż książka drukowana zostaje uwzględniona po raz pierwszy w r. 1665 (1666) w dziele *Оглавление книг, кто их сложил* (wyd. przez W. M. Undolskiego w r. 1846).

Warunki rozwoju oświaty i nauki w w. XVIII, zwłaszcza poczynania na tym polu Piotra I, powodują wzmożenie produkcji piśmienniczej, a co za tym idzie, pojawiają się prace bibliograficzne, których największe nasilenie przypada na lata 1768—1789, okres najwyższego ruchu umysłowego przed rozpoczynającym się okresem reakcji. Bibliografia rosyjska wieku XVIII od pierwszego rejestru

książek już świeckich, zestawionych na zlecenie Piotra I w Amsterdamie, poprzez pierwszy katalog biblioteki Akademii Nauk w Petersburgu (1742—1744), katalog księgarski *Книжной Палаты* przy Akademii (1728) dochodzi — jak wykazuje Zdobnow — do dużego zróżnicowania pod względem jej rodzajów. Pojawia się tu już, oprócz wymienionych, próba zarejestrowania całej dotychczasowej rosyjskiej produkcji piśmienniczej: Bogdanow, Damaskin, Bantysz-Kamiński, pierwsza bibliografia historyczna (Sellij) i regionalna (Gadebusch), bio-bibliografia *Nachricht von einigen russischen Schriftstellern nebst einem kurzen Berichte vom russischen Theater* i Nowikowa *Опыт исторического словаря о российских писателях*, załączki bibliografii krytycznej i zalecającej oraz pierwsze bibliograficzne czasopisma, jak *Russische Bibliothek* Bakmeistra (1772—1789) i *Санктпетербургские Ученые Ведомости* Nowikowa (1777). Bliżej nasświetlona jest przez autora działalność N. I. Nowikowa i Fedora Kreczetowa.

Wiek XIX przynosi pełny rozwój wszystkich rodzajów i różnych kierunków bibliografii, opartych na formułowanej jednocześnie teorii bibliografii i metodyce jej pracy. Rozważania teoretyczne, choć przeważa w nich obiektywistyczny stosunek do przedmiotu badania, wykazują już od początku wieku przebijanie się poglądu, że zadaniem bibliografii jest nie tylko formalny opis, ale dotarcie do wewnętrznej treści książki. Wyrazicielami tego poglądu są Anastasjewicz (1811), Sopikow (1813), M. L. Michajłow (1854) oprócz innych, którzy to zagadnienie poruszają marginesowo, jak np. Dobroliubow, albo realizują już w praktyce jak np. Puszkina.

Przystępując do omówienia poszczególnych rodzajów bibliografii w XIX w. zaznaczamy, że odbiegamy od układu zastosowanego przez Zdobnowa. Pierwsze dwudziestolecie tego wieku przynosi podstawową pracę obejmującą całokształt piśmiennictwa rosyjskiego od wprowadzenia druku do 1813 r. (B. C. Сопиков, *Опыт росийской библиографии*). Rzecz oczywista, zawierała ona wiele braków, toteż do sprawy stworzenia retrospektywnej bibliografii rosyjskiej wciąż wracano w różnych wypowiedziach lub pracach (Dobroliubow, Czernyszewski, Anastasjewicz, Gennadi, Wengerow). Bieżąca bibliografia druków zwartych zestawiana była w różnych czasopismach; urzędowa rejestracja prowadzona była systematycznie w latach 1837—1855 i 1869—1902. Uzupełnienie stanowi materiał zawarty w obszernych katalogach bibliotek i księgarń, np. Olchina, Głazunowa. Bieżąca bibliografia czasopism pojawiała się w różnych czasopismach (od 1814 r.), retrospektywną opracowali Niustroiew, Srezniewski, Piekarski; prace ich objęły lata 1703—1900. Bieżące publikowanie bibliografii artykułów z gazet i czasopism zaczęto realizować w 30—40 latach XIX w. Czasopismom bibliograficznym dały początek reakcyjne *Библиографические листы* Керрена (1825—1826). W miarę rozwoju czasopiśmiennictwa pojawiają się *Книжный вестник*, *Библиограф* i szereg innych.

Bieżącej bibliografii krytycznej, pełnej lub selekcyjnej, poświęcają wiele miejsca liczne czasopisma polityczne i literackie, i to zarówno zachowawcze, np. *Сын отечества* Grecza i Bułgarina (1812—1839), *Московский вестник* (1827—1830) i *Москвитянин* (1841—1856) Pogodina, jak również postępowe, np. *Московский телеграф* Polewoja (1825—1834), *Отечественные записки* Краjewskiego (1839—1858), *Современник* Puszkina (1826), a następnie Niekrasowa i Bielinskiego (1846—1866).

W bibliografii poszczególnych dyscyplin naukowych na początku omawianego okresu przeważały prace z zakresu historii i geografii. W miarę rozwoju i różnicowania się kierunków naukowych pojawiają się bibliografie z dziedziny prawa, statystyki i ekonomii, etnografii, nauk przyrodniczych. Równoległe z zainteresowaniami historycznymi rozwija się zainteresowanie rosyjską literaturą, a w ślad za tym idą liczne bibliograficzne prace — Gennadi, Gajewski, Longinow, Afanasjew, Michajłow, ze starszych Połtoracki znacznie wzbogacają wiedzę o dawnym rosyjskim piśmiennictwie. Do lat pięćdziesiątych odnosi się początek bibliografii literaturoznawczej, w tym czasie pojawiają się pierwsze bibliografie Puszkina i Gogola.

Zapoczątkowana już w XVIII w. bio-bibliografia rozwija się dalej, przynosząc kilka kapitalnych prac bio-bibliograficznych słowników, jak *Справочный словарь о русских писателях и ученых* Gennadiego, *Критико-библиографический словарь русских писателей и ученых* Wengerowa, prace Jazykowa i wielu innych.

Do dużego rozbudowania dochodzi obejmująca coraz więcej rejonów Rosji bibliografia regionalna, w której pierwsze miejsce zajmują prace o charakterze uniwersalnym, jak np. *Сибирская библиография* Mieżowa, dalej bibliografia druków regionalnych dotyczących opracowywanego terenu, wreszcie bio-bibliograficzne słowniki dotyczące związanych z nim ludzi.

Zagadnienie rozwoju szkolnictwa podstawowego w Rosji pod koniec pierwszej połowy XIX w. powoduje powstanie szeregu spisów zalecających książki dla nowego czytelnika (Gennadi, Krzyżanowski, Toll). Niktę wobec nich wydają się próby bibliografii tego typu w okresie poprzednim. Duże nasilenie przybiera ona w drugiej połowie wieku, i to tak ze strony chroniącej stan posiadania władzy carskiej, jak też i ze strony elementów demokratycznych, że wymienimy tu wydanie spisu *Систематический указатель лучших книг и журнальных статей*, Czelabińsk 1883, uwzględniającego zagadnienie kapitalizmu i sprawę robotniczą.

Wkład poszczególnych pracowników w dziedzinie bibliografii uwidocznił się przez Zdobnowa w odniesieniu do wybitniejszych osób dwukrotnie. Raz przy omawianiu poszczególnych zagadnień, drugi raz przy przedstawianiu w osobnych rozdziałach całokształtu ich działalności na polu bibliografii. Do rzędu tych, którzy zasługują na specjalne omówienie zaliczył Zdobnow w XIX w. Sztorcha i Adelunga, Sopikowa, Anastasjewicza, Stroięwa (twórcę po raz pierwszy wzorowo opracowanych indeksów pomocniczych), Bołchowitinowa (autora słownika świeckich i duchownych pisarzy oraz uczonych), Bielinskiego, Czernyszewskiego i Dobroliubowa oraz Piekarskiego, Gennadiego, Mieżowa, Wengerowa i Lisowskiego (znanego z prac teoretycznych). Z wymienionych Sztorch i Adelung, Czernyszewski, Mieżow i Lisowski zajmowali się pominiętym w niniejszym omówieniu zagadnieniem statystyki produkcji wydawniczej. Wspomnié tu również wypada, że Zdobnow wyodrębnił w swej pracy sprawę klasyfikacji bibliograficznej Bantysz-Kamińskiego, Demidowa, Olenina i kilku innych w pierwszej połowie XIX w.

Przy przedstawianiu poszczególnych okresów bibliografii rosyjskiej brał Zdobnow za punkt wyjścia — jak wyżej wspomniano — istniejące współcześnie stosunki społeczno-polityczne, gospodarcze i kulturalne. Nie ograniczał się jednak do traktowania ich jako tła, odbiegając w ten sposób od formal-

stycznego traktowania historii bibliografii przez swych poprzedników. Przyczyn różnych faktów i zjawisk bibliograficznych szukał w związku z poszczególnymi faktami i zjawiskami życia. I tak np. powstanie katalogów księgarskich, określoną ich zawartość wiązał z analizą rynku księgarskiego, zwrot do folkloru i dawnej książki z walką między słowianofilami a propagatorami kultury zachodniej na terenie Rosji. Wydobywał Zdobnow związek między tematyką spisów zalecających i aktualnymi w danym czasie zagadnieniami i potrzebami, np. układanie wykazów literatury dla pojawiającego się masowego czytelnika w okresie organizowania w Rosji szkolnictwa podstawowego od połowy XIX w., powstanie w okresie przekształcania stosunków społeczno-gospodarczych na wsi prac w rodzaju *Указатель литературы источников, касающихся вопросов о сельскохозяйственных рабочих* (1899) i *Вопрос о сельскохозяйственных рабочих в русской литературе пореформенного времени* (1903) Chiżniakowa lub wydawanie nielegalnych wykazów, jak wspomniany wykaz czelabiński. Specjalną uwagę zwrócił na zanalizowanie doboru materiału bibliograficznego, zawartego w czasopiśmiennictwie dziewiętnastowiecznym, oraz na sposób naświetlania tego materiału przez redaktorów działów bibliograficznych i autorów adnotacji.

Wypełniając postawione przez siebie zadanie przedstawienia procesu rozwoju rosyjskiej bibliografii tak ogólnej jak i specjalnej, autor przeprowadził i uzasadnił tezę, że bibliografia nosi charakter klasowy, ponieważ rozwój jej jest uwarunkowany klasowym charakterem społeczeństwa, że jest ona narzędziem propagandy i wychowania, co rozumieł już w XIX w. wybitni postępowi pisarze, jak Dobroliubow, Czernyszewski czy Bielinski, a co tendencyjnie usiłowali przemilczeć przedstawiciele i promotorzy reakcyjnej władzy w Rosji.

Kończąc to krótkie omówienie celowo i pieczołowicie nagromadzonego przez Zdobnowa materiału, musimy wyrazić żal, że do tej pory w literaturze naszej nie mamy pracy, która dałaby nam równie bogaty obraz wkładu polskiego świata naukowego, literackiego i publicystycznego w dziedzinie polskiej bibliografii.

E. Ehrenkreutz-Kurdybacha

BIBLIOGRAFIA ZAWARTOŚCI CZASOPISM ZA ROK 1951. Z. I 4.
Warszawa 1952. Instytut Bibliograficzny przy Bibliotece Narodowej.

Bibliografia zawartości czasopism jest opracowywana już od r. 1947 przez Instytut Bibliograficzny przy Bibliotece Narodowej w Warszawie. Pierwsze dwa roczniki (za rok 1947 i 1948) wydano na powielaczu. Następne: trzeci za rok 1949, czwarty — za rok 1950 oraz część piątego (za pierwsze półrocze r. 1951) wydane zostaną również w tej samej formie. Tak więc dopiero drugie półrocze roku 1951 wychodzi jako miesięcznik drukowany.

Już ukazanie się pierwszych powielanych tomów *Bibliografii* powitane zostało przez świat naukowy z dużą życzliwością. W prasie (*Książka i Kultura*, 1947; *Pamiętnik Literacki*, XXXVII, 1947; *Bibliotekarz*, 1948; *Praca Księgarska*, 1948; *Twórczość*, 1948; *Polonistyka*, 1949...) pojawiły się artykuły i recenzje. Omawiano w nich sprawę powstania i organizacji tak waż-